

УДК 378.09.015.31

Г. В. КУХАР

Класичний приватний університет

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті висвітлено погляди вчених на духовні цінності особистості, розкрито сутність духовних цінностей лікаря, окреслено шляхи та засоби формування духовності майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки у вищих медичних навчальних закладах, наведено приклади професійних подвигів визначних лікарів, які доцільно використати в позааудиторній роботі зі студентами-медиками. Відзначено необхідність вирішення проблеми духовності в медичній сфері шляхом введення до навчальних програм спекурсів, спрямованих на формування духовних цінностей майбутніх лікарів.

Ключові слова: *духовність, духовні цінності, майбутні лікарі, медичний працівник, особистість, професійна підготовка, формування.*

Формування професійної культури майбутнього медичного працівника – це складний багатоаспектний процес формування світоглядних і спеціальних знань, якостей, умінь, навичок, моральних принципів, норм поведінки, ціннісних орієнтацій особистості, які виявляються у фаховій діяльності й забезпечують її вищу ефективність.

Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” (ст. 4) вказує на основні принципи охорони здоров’я: гуманістичну спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення. Від духовної культури майбутніх лікарів багато в чому залежить якість виконання ними професійних функцій і соціальних ролей. У цьому контексті потрібно наголосити, що важливим регулятором людських дій є, насамперед, совість, на думку німецького філософа Е. Канта, – закон, який живе в нас самих. Духовно розвинена людина сама контролює свої дії. Прагне не допускати їх відхилення від певних суспільних вимог і норм. Така людина керується почуттям або розумінням свого обов’язку.

Метою сучасної освіти є всебічний розвиток людини як особистості й найвищої цінності суспільства. А духовність та розвиток її духовного світу, його пізнання – невід’ємна складова розвитку людини як особистості. Тому набуває все більшої актуальності проблема формування духовних цінностей майбутніх лікарів. Актуальність порушеної в статті проблеми посилюється соціальною необхідністю в культурних та духовно збагачених лікарях, які дбатимуть про здоров’я нації.

Мета статті – висвітлити погляди вчених на духовні цінності особистості, розкрити сутність духовних цінностей лікаря, окреслити шляхи та засоби формування духовності майбутніх лікарів.

Проблему професійної підготовки лікарів вивчали В. Аверін, В. Бабаліч, Л. Дудікова, І. Кахно, Н. Кудрява, Л. Пер, Р. Слухенська, С. Трегуб, Ю. Ющенко та ін. Деонтологічний аспект медичної освіти розглядали А. Агаркова, О. Білібін, А. Кемпбел, Л. Переймибіда та ін., комунікативний – М. Лісовий, П. Мазур та ін.

Питання гуманності та духовності особистості порушено в наукових працях Г. Балла, І. Беха, М. Євтуха, В. Кудіна, Е. Помиткіна та ін. Проте проблема формування духовних цінностей майбутніх лікарів потребує додаткового дослідження.

Учені розглядають особистісну культуру як багатогранне утворення. Зокрема, О. Лосєв акцентує увагу на таких її компонентах, як самосвідомість та інтелігенція, котрі передбачають одухотвореність, самопізнання, живу душу, що дихає свідомістю, розумом, внутрішньою красою [4, с. 63].

Визначальною рисою професійної діяльності медичного працівника, як зазначає М. Касевич, є чуйність до пацієнта – щире намагання полегшити його страждання, втішити й підбадьорити при погіршенні самопочуття або в разі тяжкого перебігу захворювання [3, с. 114].

Аксіологія, згідно з філософськими словниками (грец. ахія – цінність, logos – слово, учіння), – це філософське дослідження природи цінностей [12, с. 11]; філософська дисципліна, що досліджує цінності як змістотворювальні засади людського буття, які задають спрямованість і вмотивованість людському життю, діяльності та конкретним діям і вчинкам [1, с. 26].

Поняття “цінність” визначають як: здатність речей, ідей тощо виступати засобом задоволення потреб окремих індивідів і соціальних груп; значущість речей, ідей для життєдіяльності суб’єкта; специфічну форму виявлення відносин між суб’єктом і об’єктом з метою задоволення потреб суб’єкта; специфічні утворення в структурі індивідуальної та суспільної свідомості, що є орієнтирами особистості й суспільства [9, с. 7]; специфічні утворення в структурі індивідуальної свідомості, що є ідеальними зразками та орієнтирами діяльності особистості й суспільства [9, с. 100].

Професійна підготовка майбутніх лікарів має бути орієнтована на формування не лише лікарської компетентності, а й готовності випускників медичних вищих закладів до участі в забезпеченні гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності й довголітнього активного життя громадян. А це можливо тільки при вихованні особистості, забезпеченні духовного розвитку людини, а тим більше майбутнього лікаря. Тільки при високому рівні культури лікаря та його особистому духовному розвитку можна вирішити низку головних завдань при лікуванні хворого й поліпшенні стану його здоров’я. А це індивідуальний підхід і бачення хворого; повернення йому довіри до сучасного лікаря та вітчизняної медицини, що, у свою чергу, забезпечить розвиток профілактичної медицини, швидке одужання й повернення до активного та здорового життя ба-

гатьох хворих, збільшення його тривалості, що є найголовнішими завданнями сучасного суспільства та держави в цілому.

У Статуті Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) зазначено: "Здоров'я – це стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороби чи фізичних вад" [10].

Ще філософи Аристотель, Сократ, Платон та інші акцентували на необхідності духовного розвитку людини ("ші"), а лікарі-педагоги неодноразово про це писали (Гіппократ; Святитель Лука та професор-хірург, засновник гнійної хірургії В. Войно-Ясенецький; хірург, засновник воєннопольової хірургії та педагог М. Пирогов; академік, хірург, письменник, доктор медичних наук, професор Ф. Углов та ін.).

Аристотель підкреслював, що здоров'я людини – це щастя. Але щастя без душевного спокою або краси стає бутафорією чи бездушним фантомом. Виходячи із цього, для вирішення головних питань суспільства, а саме підвищення рівня життя, покращення здоров'я суспільства в цілому, як це поняття визначено ВООЗ, потрібно вирішити завдання підготовки майбутніх лікарів з високим рівнем духовного потенціалу.

Від розвитку культурного й духовного світу особистості лікаря залежить його ставлення до оточення, насамперед, пацієнтів, їхніх родин, суспільства загалом. Розпочати вирішення проблеми формування духовності майбутніх лікарів повинні державні стандарти медичної освіти шляхом введення до навчальних програм семінарів, лекцій, спецкурсів, спрямованих на формування духовних цінностей майбутніх лікарів. Це – питання і держави, і кожного викладача медичного ВНЗ.

Упродовж тисячоліть, крім педагогів, вихованням духовних якостей лікарів займалась церква, яка відігравала найголовнішу роль у житті кожної людини й була своєрідним індикатором добра та зла. Церква роз'яснювала, що є самопожертва, чесність і порядність, духовне самовиховання, взаємодопомога, співчутливість, відчуття відповідальності не тільки за себе, а й за інших, закликала до совісті. Цього навчали й батьки, які були прихожанами церкви та відповідальними громадянами свого суспільства. Церква навчала жертвовної любові. Це та любов, коли не користь для себе чекаєш, а навпаки, робиш усе для іншого, аби йому було краще, не чекаючи для себе ані вигоди, ані користі, ані почесних звань. Робиш добре та по совісті, бо інакше робити не можеш. Хоча зараз церква й відокремлена від держави, її місія все одно залишається невід'ємною від питання виховання моральності й духовності суспільства. Проте в наш час майже всю виховну роботу з духовного формування особистості покладено на педагогів.

Видатний педагог К. Ушинський зазначав, що нехристиянська педагогіка – річ немислима, це – діяльність без мети й без результату [11]. Ці слова, написані наприкінці життя, стали заповітом нащадкам і не втрачають своєї актуальності.

Змінюються епохи, покоління, у життя втручаються нові технології, нові погляди, продовжується літопис історії, але призначення лікаря, у чи-

їх руках нерідко життя людини, залишається незмінним. Упродовж століть людина створює еталон прекрасного й намагається передати його наступним поколінням шляхом виховання та особистим прикладом. Але стрижень усього цього – в розвитку духовності людини. Без духовності та моралі людина не стане особистістю, а буде як індивід, визначений біологією, і в розвитку як особистість людина зупиниться.

Людина зростає, набуває професію, спілкується з людьми й щось робить для суспільства, це щось має бути корисним і не завдавати шкоди іншим. Відповідальність за виховання особистості – на батьках та педагогах.

У процесі професійної підготовки майбутніх лікарів у контексті виховної роботи необхідно акцентувати увагу на істинній любові й доброті. Що для когось може бути подвигом, для справжнього лікаря буде звичайним вчинком, нормою поведінки та закликком совісті. Як ніде, у медичній справі подвиг самопожертвування, заклик до допомоги, служіння ближньому прописані самим життям. Години, хвилини й навіть секунди інколи вирішують долю людини. Враховуючи ще те, що життя – це найвища цінність, ніхто не має жодного права нехтувати цим даром, даром від Бога.

У наш час ця потреба стає гострою ще й тому, що зміна моральних цінностей, перекладання духовного на матеріальне та потреби прогресу, на наш погляд, наполегливо глибоко руйнують вікові цінності. Люди тяжіють до матеріального; швидкість зміни подій, тиск інформації вибиває роздуми про вічне та цінне, лягає важким тягарем на плечі людей, особливо молодих. Руйнуються мрії про світле й добре, часто виникають депресивні стани та психічні розлади, з якими борються лікарі й педагоги-психологи. І не завжди ця боротьба дає бажаний результат.

Увесь негатив та неправда, аморальність викликають у людей і байдужість до людей та життя, зневіру тощо. І серед цих людей можуть бути лікарі, наставники, учителі. І як вони будуть лікувати, вчити, або виконувати інші справи, коли в них буде хворий психічний стан. А це, перш за все, страждання духовної сфери в житті людини. Проте найчастіше цим наслідкам можна було б запобігти, якби людину виховували як особистість, формуючи правильні духовні орієнтири та вічні цінності.

Учителі й батьки повинні навчити людину прекрасному, до якого вона лине за своєю природою, показати інше добре життя та правдиве й розповісти, що духовне життя – краще за матеріальне, бо в ньому є головне – любов. І це та духовна любов, яка буде давати сили та бажання робити навколо себе світ кращим, багато робити доброго для інших без користі для себе, відчуваючи від цього радість та натхнення, реалізацію себе як людини і громадянина та душевний спокій. І більшої радості в житті немає, ніж любити людей та навколишній світ ось такою любов'ю, без користі для себе, та жити для блага інших людей. Тільки так можна зробити світ кращим, а людину щасливішою.

Педагогам, щоб не зруйнувати найкраще, що ми маємо, потрібно звернутися до пам'яті своїх предків та повернутись обличчям одне до од-

ного; показати приклади, але не фантомні, а реальні, із життя високої культури та духовності людей. Для цього потрібне лише духовне виховання особистості. Робити це краще в юному віці, поки не проросло коріння зла та гріха в непрохідний “бур’ян душі”.

За здоров’я нації відповідають усі: лікарі, батьки, педагоги, держава та суспільство в цілому; але перш за все цей обов’язок лежить на медичних працівниках, особливо на лікарях. Навчити їх цього потрібно в процесі професійної підготовки.

Місія лікаря – не тільки велика, але інколи й сакральна. Лікарі втручаються в тілесне та духовне життя людини, в її таємниці тіла та душі, навіть у життя. І часто від правильного рішення лікаря залежить життя людини, але Бог вирішує остаточно! І про це жодний лікар не повинен забувати. Виховуючи лікарів, потрібно обов’язково акцентувати на цьому. А вчать та виховують лікарів педагоги. Розглядаючи дуже складну лікарняну справу, самі лікарі розуміють: лікар – це не робота, а служіння людям. Причому безкорисне, а найчастіше й ризиковане для власного життя. Без моральних та духовних цінностей лікар згодом перетвориться на робота, що виконує свої обов’язки. І суспільство від цього зазнає тільки шкоди, а не користі.

Тому викладачі медичних ВНЗ повинні набувати духовних знань, зростати духовно, своїм прикладом примушуючи та мотивуючи студентів ставати морально й духовно вихованими. Потрібно робити акценти на духовній сфері, а не тільки на компетентності, при викладанні дисциплін (і професійно спрямованих, і гуманітарних) викладачі своїм особистим прикладом мають формувати високодуховних лікарів.

У процесі позааудиторної роботи майбутнім лікарям варто ознайомитися з працею видатного хірурга М. Пирогова, який у період війн оперував та працював у нестерпних умовах, часто спав на підлозі; їв, що доведеться, пересувався на підводах або пішки. Завдяки віруючому та небайдужому серцю, думаючи про допомогу та полегшення болю й страждання хворих, лікар винайшов і застосував ефірний наркоз при операціях, увійшов в історію медицини як засновник військово-польової хірургії та основоположник анестезії [7].

Як зауважував К. Ушинський, якби М. Пирогов нічого не зробив у медицині, то самий лише внесок у педагогіку поставив би його ім’я разом з видатними корифеями вітчизняної науки [5]. Видатний лікар і педагог підкреслював, що справжнє щастя, ідеал земного життя – це бути щасливим щастям інших. На Вінниччині, будучи тяжко хворим, він безкоштовно продовжував приймати хворих та оперувати, створив сільську лікарню, збудував аптеку, де можна було придбати ліки, бідним людям їх видавали безкоштовно.

Яскравим прикладом духовності й жертвовної любові є життя Святителя Луки – професора та хірурга В. Войно-Ясенецького, який у скрутних умовах в’язниць, голоду, холоду, війн різних років залишався вірним своїй

справі і людям, який в умовах переслідувань та притиснень від заздрощів і тоді діючої влади продовжував безкорисне служіння людям [8]. Він знав, що без віри в Бога та добрих справ немає ні життя, ні суспільства.

Як зазначав К. Ушинський, нехристиянське суспільство в дійсності буде не світлим майбутнім, а суспільством, заснованим на виправданні деспотичної влади одної людини над іншою, презирстві людської особистості, байдужості до права і правди, повному безправ'ї відносин, повазі до однієї сили, жорстокості – усі ці страшні явища ми спостерігаємо в суспільстві дикунів та язичників. Йому довелося на собі відчути й випробувати всі жорстокості від деспотизму нехристиянської влади. Але цим він не розлютився, не образився на людей, бо знав Євангельський Закон. Замість ненависті – за своїх ворогів молився, покривав своєю любов'ю, переживав: “Бо не відають, що творять”.

Лікар В. Войно-Ясенецький виховував себе в терпінні та служінні людям і Богу. Будучи вже сліпим від знущань та часу, він продовжував приймати хворих, консультував дуже складних пацієнтів. Сучасні хірурги дивуються, як він, будучи сліпим, ставив діагноз без рентгену, без УЗД, без комп'ютерної томограми, причому настільки точно, що, коли робили розтин, потрапляли на те місце, де був гнійник або абсцес.

Ось це і є та духовність, любов, коли лікар стає одним цілим з пацієнтом та відчуває весь біль людини й розуміє її як самого себе, бажаючи допомогти, бо вона – вже не чужа, вона благає про допомогу, про поліпшення стану здоров'я. Ось чому хірург сліпий надавав консультації, коли зрячі не могли встановити точного діагнозу. Не зломали його волі й не послабили любов до людей жорсткі переслідування влади й заслання до Сибіру [2]. Його медичні твори “Нариси гнійної хірургії” [5] та “Методи виконання регіональної анестезії” дивують і сьогодні своєю актуальністю, багато поколінь лікарів, особливо хірургів, виховувалися на них.

Про це варто розповідати майбутнім лікарям, до прикладів такого життя потрібно закликати! Це ще раз підтверджує, що не матеріальне, а насамперед духовне дає щастя людині й сили нести подвиг до кінця свого життя, не опускаючи рук за будь-яких обставин життя.

У процесі професійної медичної освіти необхідно виховувати тільки духовно збагачених і освічених лікарів, інакше розвитку медицини, якого від неї очікують, – не буде, як і користі – від байдужого лікування. Це призведе до низки неочікуваних помилок, від чого не виграє ніхто. Адже, як ми згадували вище, за визначенням ВООЗ, здоров'я – це не тільки відсутність хвороб, але і душевне благополуччя, тому потрібно переглянути концептуальні підходи до виховання майбутніх лікарів з прийняттям до уваги формування в них духовності як важливої особистісної та професійної риси.

Ще одним яскравим прикладом, який варто використовувати в процесі виховної роботи з майбутніми лікарями, є професійний подвиг академіка Ф. Углова – видатного хірурга, занесеного до Книги рекордів Гіннеса, як лікаря нашої планети, який найдовше практикує (він перед своїм сторі-

чним ювілеєм ще робив операції не для рекорду, а тому, що інші лікарі не брались оперувати пацієнтів за складністю роботи). Ф. Углов вважав працю лікаря найвищою мірою гуманною та благородною. Виховуючись у глибоко релігійній сім'ї, він підкреслював, що без віри не може бути високої моралі та духовно здорового народу. Лікар прагнув слідувати материнському принципу: більше добра й не чекати від людей вдячності. Він не гнався за славою та успіхом, намагався виконувати свою роботу чесно, сумлінно допомагати пацієнтам, знаючи, що в медицині дрібниць немає. Треба робити все з таким дбанням і піклуванням щодо пацієнтів, якби перед ним були близькі та рідні люди. Лікар стверджує, що без Бога й церкви неможливо закласти міцний моральний стрижень [5]. І це – наш сучасник, лікар і вчитель.

Висновки. Отже, формування духовності майбутніх лікарів у процесі професійної підготовки – важливе завдання, для вирішення якого необхідно шукати найоптимальніші шляхи та найефективніші засоби. Це допоможе уникнути байдужості в медичній справі. Адже якщо майбутні лікарі сповнені співчуття та любові, вони ніколи не будуть схильні до черствості й жорстокості. “Любіть один одного!” – це найвища заповідь, закон! Виконуючи його, ми можемо на краще змінити світ, себе та виховати небайдуже покоління, яке не вживатиме сучасну приказку “це – ваші проблеми”, яке зрозуміє, що люди – єдиний організм, де все взаємопов'язано. Ми всі залежимо одне від одного, і про це необхідно пам'ятати всім, особливо лікарям, у чиїх руках буде здоров'я людей, особисто від них залежить майбутнє українського народу, доля нації.

Список використаної літератури

1. Всемирная энциклопедия: Философия / гл. науч. ред. и сост. А. А. Грицанов. Москва, 2001. 1312 с.
2. Войно-Ясенецкий В. Ф. (Архиепископ Лука). Очерки гнойной хирургии. URL: <http://www.ozon.ru/context/detail/id/139582820/>.
3. Касевич М. Н. Медсестринська етика і деонтологія : підручник. Київ, 2009. 200 с.
4. Лосев А. Ф. Философия. Мифология. Культура. Москва, 1991. С. 63.
5. Микола Пирогов – хірург від Бога. URL: <http://www.gorod.cn.ua/news/lyudjam-o-lyudjah/21049-mikola-pirogov-hirurg-vid-boga.html>.
6. Образование и православие. URL: <http://www.orthedu.ru>.
7. Пирогов – хірург и христианин. URL: <http://religion.wikireading.ru/150736>.
8. Святитель Лука Крымский (Войно-Ясенецкий). Я полюбил страдания. URL: http://royallib.com/book/voynoyasenetskiy_luka/ya_polyubil.
9. Слостенин В. А. Введение в педагогическую аксиологию : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. завед. Москва, 2003. 192 с.
10. Статут (Конституція) Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599.
11. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. Київ, 2005. Кн. 2. 550 с.
12. Философский словарь / под ред. И. Фролова. Москва, 1987. 590 с.

Стаття надійшла до редакції 15.09.2017.

Кухар А. В. Формирование духовных ценностей будущих врачей: исторический и педагогический аспекты

В статье освещены взгляды ученых на духовные ценности личности, раскрыта сущность духовных ценностей врача, намечены пути и средства формирования духовности будущих врачей в процессе профессиональной подготовки в высших медицинских учебных заведениях, приводятся примеры профессиональных подвигов выдающихся врачей, которые целесообразно использовать в внеаудиторной работе студентов-медиков. Отмечается необходимость решения проблемы духовности в медицинской сфере путем введения в учебные программы спецкурсов, направленных на формирование духовных ценностей будущих врачей.

Ключевые слова: *духовность, духовные ценности, будущие врачи, медицинский работник, личность, профессиональная подготовка, формирование.*

Kukhar A. The Formation of Spiritual Values of Future Doctors: Historical and Pedagogical Aspects

The article highlights the views of scientists on the spiritual values of the individual, reveals the essence of the spiritual values of the doctor, outlines the ways and means of forming the spirituality of future doctors in the process of professional training in higher medical schools, gives examples of professional feats of the outstanding physicians, which it is expedient to use in the extracurricular work of medical students.

Teachers of medical universities need to acquire spiritual knowledge, grow spiritually, by forcing and motivating students to become mentally and mentally educated. It is necessary to focus on the spiritual field, and not only on the competence, when teaching disciplines (both professionally oriented and humanitarian), teachers should form their highly spiritual doctors with their personal example.

It is noted that the formation of the professional culture of the future medical worker is a complex multidimensional process of formation of ideological and special knowledge, qualities, abilities, skills, moral principles, norms of behavior, values orientations of the person, which appear in the professional activity and ensure its higher efficiency.

The formation of the spirituality of future doctors in the process of vocational training is an important task for which it is necessary to find the most optimal ways and the most effective means. This will help to avoid indifference in medical matters.

It emphasized that the development of the cultural and spiritual world of the personality of the doctor depends on his attitude towards patients and their relatives. The emphasis placed on the necessity of solving the problem of spirituality in the medical sphere through the introduction of special courses aimed at forming the spiritual values of future physicians in the curriculum.

Key words: *spirituality, spiritual values, future doctors, medical worker, personality, professional training, formation.*